

## Testamentul unui filosof

de Cristiana Budac

În eseu *De la punition de la couardise*<sup>1</sup>, Michel de Montaigne distinge între slăbiciunile umane inerente și cele născute din rele intenții. O natură slabă poate fi înțeleasă. Ea devine impardonabilă atunci când omul acționează împotriva legilor rațiunii cu care natura l-a înzestrat, complăcându-se în propria slăbiciune. Lașitatea nu se înscrie în categoria păcatelor comise voit împotriva naturii, ci poate fi pusă pe seama naturii înseși. Un asemenea determinism ne poate absolvi însă de orice responsabilitate. Dacă natura ne-a creat imperfecti, nu suntem vinovați de acțiunile rezultate din această imperfecțiune, prin urmare, nu ar trebui să fim pedepsiți. Acceptând parțial raționamentul, Montaigne amintește de Charondas, legiuitorul grec ce pedepsea dezertorii din armată cu trei zile de expunere în piața publică, înveșmântați în haine de femei. Astfel, într-o lume unde curajul și loialitatea sunt virtuți supreme, lașitatea se pedepsește prin umilire.

Citind *Apărarea lui Socrate* ai impresia că filosoful grec își trăiește ultimele ore din viață cu spaima de a nu cădea în ridicol. Cum altfel pot fi interpretate cuvintele rostite imediat după ce află verdictul atenienilor care îl osândesc, prin vot, la moarte?

*Dintr-o lipsă am fost învins, dar nu de argumente, ci de cutezanță și de nerușinare, precum și pentru că n-am vrut să spun în fața voastră lucruri pe care v-ar fi fost poate plăcut să le auziți – să bocesc, să mă jeluiesc și să fac și să vorbesc multe alte lucruri nedemne de mine, după cum spun, lucruri pe care v-ați obișnuit să le auziți de la alții. Însă nici mai înainte n-am socotit că de teama primejdiei trebuie să mă port în chip nevrednic de un om liber, și nici acum nu-mi pare rău că m-am apărat în acest fel, ci mai degrabă aleg să mor apărându-mă astfel decât să trăiesc apărându-mă în felul acela; căci nici la judecată, nici în război, nici eu și nimeni altcineva nu trebuie să făptuiască asemenea lucruri, pentru a scăpa de moarte cu orice preț (38d-39a).*<sup>2</sup>

A cuzat de reprezentanții poezilor, meșteșugarilor, oamenilor politici și retorilor că nu crede în zeii cetății și face pe profesorul în schimbul unor avantaje bănești (asemenea sofistilor), corupând mințile tinerilor, Socrate este nevoit să se apere public în cadrul unui proces la care Platon, discipolul său, a asistat. Dacă textul lui Platon constituie sau nu relatarea exactă a celor petrecute în 399 î.Chr., nimeni nu poate spune cu certitudine. Potrivit lui Walter Pater, Socrate din scrierile lui Platon ar fi o pură invenție dramatică, autorul

deghizat în personaj, deși în *Apărarea* găsim versiunea lui mai fidelă. Pater analizează limbajul folosit de filosof în timpul procesului și observă cum construcția gramaticală, inadvertențele lingvistice și oralitatea trădează emoțiile cuiva extrem de agitat, cum ar fi de așteptat din partea unui om condamnat să se apere singur într-un proces public, fără sorți de izbândă.<sup>3</sup> Textele ce tratează cu preponderență teme etice – *Apărarea, Charmides, Criton, Euthyphron, Gorgias, Hippias Minor, Ion, Laheș, Protagoras* – sunt cunoscute drept „dialogurile Socratice” sau dialogurile de tinerețe. Asta pentru că Socrate nu era interesat de chestiuni legate de matematică sau metafizică, precum Platon în dialogurile târzii, ci numai de aspectele morale ale vieții.<sup>4</sup> Prin urmare, avem șanse mari de a surprinde figura istorică a mentorului lui Platon în dialogurile timpurii.

*Apărarea lui Socrate*, singurul text platonician din care lipsește dialogul<sup>5</sup> – deși, la un moment dat, Socrate poartă o scurtă discuție cu Meletos, unul dintre acuzatori –, e considerată operă de tinerețe. *Legile*, socotită scriere târzie, poate chiar ultima, constituie unicul dialog unde personajul Socrate nu apare (în *Sofistul, Omul politic și Timaios* acesta deținea deja roluri secundare). Dar, cum datarea textelor se face numai pe baza conținutului și stilului, orice speculație privitoare la o construcție simetrică premeditată devine riscantă.

În *Apărarea*, regăsim un Socrate bătrân, obligat la șaptezeci de ani să se lupte „cu niște umbre”, convins de inutilitatea demersului său, dar și de faptul că nu poate face altceva decât să spună adevărul. Fidel propriilor convingeri, anticipând, după spusele lui Pater, disponibilitatea creștinului de a muri pentru o idee, își începe discursul ironic:

*În fapt eu m-am ales cu numele acesta, atenieni, numai din pricina unui fel de înțelepciune. Ce fel de înțelepciune? Una care e, probabil, o înțelepciune omenească. Mă tem că este de fapt singura înțelepciune pe care o am; cei despre care vorbeam adineauri [sofiștii, n.m.] or fi poate înțelepți cu o înțelepciune mai mult decât omenească (20d-e).*<sup>6</sup>

Figură publică în Atena, Socrate are convingerea că adevărata înțelepciune nu poate fi împărțită decât liber și ar trebui căutată de către toți. Dar nu orice

<sup>3</sup> Walter Pater, *Plato and Platonism*, Cambridge University Press, Adelaide, 2002, p.50.

<sup>4</sup> Richard Kraut, *Introduction to the Study of Plato*, în Richard Kraut, (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge University Press, 1992, p.4.

<sup>5</sup> În *Timaios*, operă târzie, monologul ia locul dialogului.

<sup>6</sup> Platon, op.cit., p.108.

<sup>1</sup> Michel de Montaigne, *Les Essais*, Édition établie et présentée par Claude Pinganaud, Arléa, Paris, 2002.

<sup>2</sup> Platon, *Apărarea lui Socrate*, trad. Francisca Băltăceanu, Humanitas, București, 1997, p.135-136.

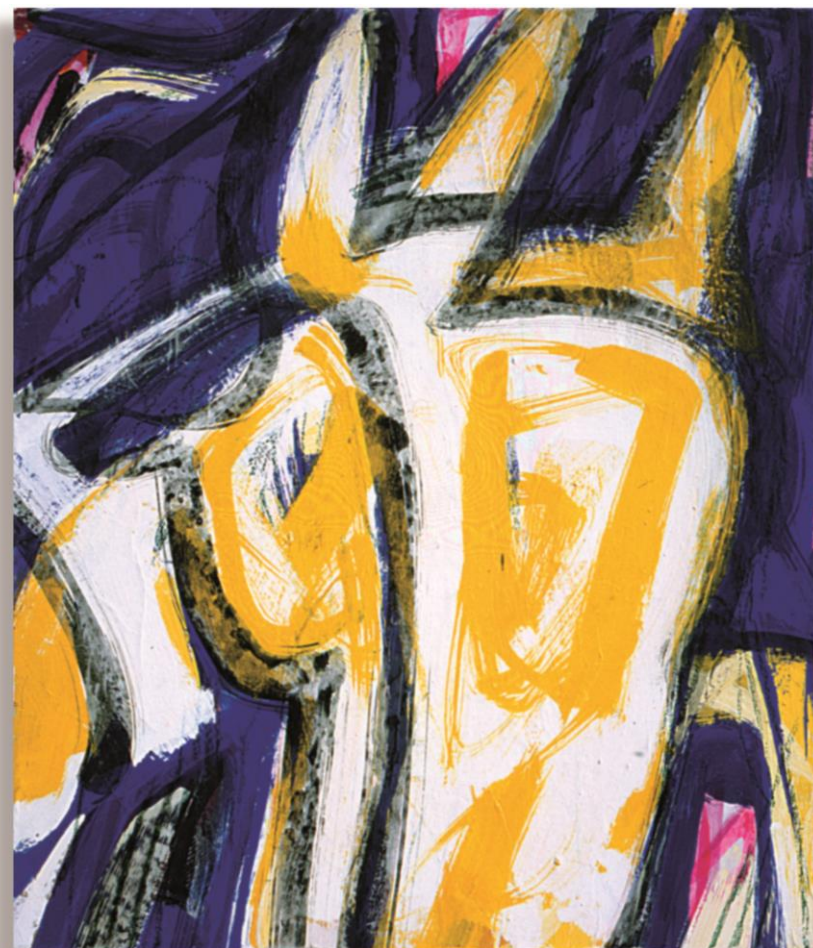
locuitor al cetății se bucură să fie interpelat de filosof și supus unui interogatoriu ce-i dă în vileag ignoranța, avariția și orgoliul. „Dacă nu știi ceva”, spune Socrate, „măcar nu-mi închipui că știi”. Recunoașterea ignoranței înseamnă totodată afirmarea înțelepciunii. Examinarea propriei vieți, căutarea adevărului, dobândirea virtuților – iar cunoașterea înseamnă, pentru el, virtute – sunt singurele țeluri demne de urmărit. Socrate are convingerea că forțându-i pe semenii să își recunoască limitele îndeplinește voința zeului exprimată prin vocea Oracolului din Delfi. Dacă Oracolul l-a numit cel mai înțelept om, iar el știe că nu este așa, înseamnă că vorbele zeului (care nu poate greși) au un tâlc ascuns. Pentru a-l descoperi, Socrate trebuie să afle cum se deosebește înțelepciunea lui de a celorlalți. Discutând cu atenienii înțelege că ei numesc înțelepciune ceea ce el numește autosuficiență și ignoranță. Prin urmare, se oferă să le împărtășească propria cunoaștere. A admite

începe pe un ton ironic. Spre final, capătă nuanțe resemnate și muștrătoare totodată.

*Însă nu acest lucru e greu, atenieni, să scapi de moarte, ci cu mult mai greu e să scapi de ticăloșie; căci fuge mai repede decât moartea. Și acum eu, ca unul mai greoi și mai bătrân, am fost prins de ceea ce fuge mai încet, în timp ce acuzatorii mei, oameni aprigi și iuți, au fost prinși de ceea ce fuge mai iute, de ticăloșie. Și acum eu plec de aici osândit de voi să plătesc cu viața, dar pe ei adevărul îi osândește ca vinovați de ticăloșie și nelegiuire; iar eu îmi păstrez condamnarea, și aceștia [de asemenea, n.m.]. Poate că așa și trebuia să se întâmple și cred că toate sunt pe măsura fiecăruia (39a-b).<sup>7</sup>*

Conform aceluiași principiu socratic, a te teme de moarte înseamnă să crezi că știi ceva ce nu știi. Întrucât nimeni nu cunoaște moartea, nu știm dacă trebuie să ne temem sau nu de ea. Socrate o acceptă mai degrabă drept expresie a voinței divine, decât ca pe o sentință venită din partea semenilor. Din moment ce daimonul personal nu i s-a împotrivit, înseamnă că aceasta e și voința zeului, iar dacă reprezintă voința zeului, atunci cu siguranță e un lucru bun. Și poate că pe lumea cealaltă va putea să-și petreacă timpul „iscodindu-i pe cei de acolo, cum am făcut cu cei de aici, și căutând să aflui care dintre ei este înțelept și care își închipuie că este, fără să fie”(41b). Socrate refuză să renunțe la ideile lui, să plece în exil, să se umilească cerșind iertare. Moare înconjurat de discipoli și admiratori, cu speranța că învățăturile au prins roade, și că, într-o zi, când fiii săi vor ajunge la maturitate, se va găsi cineva să-i certe dacă se îngijesc de bani sau onoruri mai mult decât de virtute.

Platon dozează atent, asemenea unui dramaturg, tensiunea monologului socratic. Dacă atunci când își află sentința, filosoful e zeflemitor, și-și exprimă uimirea la diferența mică de voturi împotriva (treizeci), mai târziu, când atenienii se grăbesc să aplice pedeapsa, în ciuda sumei oferite de discipoli pentru eliberare, bătrânul filosof devine sarcastic, dojenitor. Ultimele lui cuvinte, fără îndoială inventate pe baza mărturiilor, pentru că Platon nu a asistat la momentul morții, reprezintă mai mult decât un epitaf: „Dar acum e timpul să plecăm: eu ca să mor, iar voi – ca să trăiți. Care dintre noi se îndreaptă spre un bine mai mare, nu știe nimeni altcineva decât Zeul”(42a). Iată o temă de gândire pentru multe generații de filosofi.



imperfecțiunile rațiunii – pentru că numai zeul dispune de cunoașterea absolută – înseamnă a da dovadă de înțelepciune. Aceasta, crede filosoful, e voința divină. Dublat de vocea interioară, daimonul, care nu-l lasă urmeze căi eronate, Socrate își începe ofensiva împotriva ignoranței concetățenilor săi.

Demersul, bine intenționat, stârnește ură. Ura acumulată răbufnește în acuzații grave și culminează într-o condamnare la moarte. Discursul

<sup>7</sup> Platon, op.cit., p.136.